

УДК 657

ПОДВІЙНИЙ ЗАПИС У ТЕОРЕТИЧНО- ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

ЛІБА Н.С., ГОЛУБКА Я.В., СТАРОСТА У.Ю.

Мукачівський державний університет

Відповідно до методології сучасних економічних умов, система обліку і звітності покликана продукувати об'єктивну інформацію про фінансово-майновий стан та ефективність діяльності суб'єкта господарювання, оскільки вона об'єктивно виступає джерелом прийняття різноманітних управлінських тактичних і стратегічних рішень. Важливість об'єктивності інформації, залежної від обґрунтованості методологічної основи сформованої облікової моделі, зумовлює використання всіх елементів наукового пізнання процесу історичного розвитку системи бухгалтерського обліку та основних складових її методу, передусім методу подвійного запису.

Стаття присвячена питанням історії розвитку бухгалтерського обліку. Досліджено різноманітні тлумачення виникнення, становлення та еволюцію подвійного запису в бухгалтерському обліку, його позиціонування в облікових теоріях.

Ключові слова: історія, подвійний запис, облікові теорії, метод, подвійна бухгалтерія

Постановка проблеми. У світі бізнесу завжди прагнули зрозуміти за допомогою бухгалтерського обліку суть категорії “цінність”. Навряд чи Італію можна вважати джерелом сучасного бухгалтерського обліку. Італієць, що жив в епоху Ренесансу, якого, зазвичай, називають батьком “подвійного запису”, а значить і сучасного бухгалтерського обліку, – це Фра Лука Пачолі (1447 – 1517), протеже художника Пьєро делла Франчески і наставник Леонардо да Вінчі. За словами Едвінсона Лейфа, Л. Пачолі не був винахідником методу, але став його першим істинним і послідовним прихильником. Він зібрав воедино всі досягнення наукової думки в цій сфері та створив систематичну модель для розрахунку вартості. У цьому суть проблеми, яку до цього часу більшість авторів не розглядають [1].

Аналіз останніх досліджень. Проблеми методології бухгалтерського обліку, зокрема вивчення сутності, ролі та місця методу подвійного запису в системі бухгалтерського обліку досліджується протягом багатьох століть відомими вченими. На сучасному етапі розвитку бухгалтерського обліку ці питання досліджували Бутинець Ф. Ф., Голов С. Ф., Даньків Й.Я., Кіндрацька Л. М., Кузьминський Ю. А., Кужельний М. В., Мальюга Н. М., Палій В. Ф., Петрова В. І., Пушкар М. С., Соколов Я. В., Сопко В. В. та інші.

Мета статті полягає в дослідженні основних історичних етапів розвитку та формування подвійного запису в методології бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Історія бухгалтерського обліку налічує майже шість тисяч років. Поява обліку пов'язана з господарською діяльністю людини. Впродовж перших тисячоліть розвивався уніграфічний облік (проста бухгалтерія), який відтворював факти господарського життя в тих одиницях вимірювання, у яких вони виникали.

Проста бухгалтерія розвивалася в п'ять етапів:

- інвентарний облік;
- контокорентний облік;
- гроші, які виступали об'єктом обліку;
- гроші як об'єкт обліку злилися з урахуванням розрахунків;
- гроші та контокорентний облік поглинули облік інвентарю.

Проста бухгалтерія була системою суцільного і систематичного спостереження за ходом господарського процесу. Вона дозволила створити єдину систему обліку й узяти під контроль всі матеріальні та грошові кошти, а також розрахунки.

Але ця система мала ряд недоліків: в обліку було відсутнє дзеркальне відображення; використовувався принцип приблизності; не розкривався юридичний та економічний сенс усіх фактів, що наводяться в ньому; облік носив реєстраційний характер; не застосовувалися облікові засоби для визначення прибутку; були відсутні підсумки, що

дозволяють контролювати правильність облікових записів. З розвитком та ускладненням господарства життя людини змінювалось, удосконалювався й облік. Нового поштовху у своєму розвитку облік отримав у період Середньовіччя.

Спробуємо описати хронологію розвитку бухгалтерського обліку в Середньовіччі. 476 р. – початок епохи Середньовіччя. Традиції римської бухгалтерії продовжували зберігатися. Зростанню точності та юридичної обґрунтованості облікових записів сприяла концепція римського права і виникнення торгового (господарського) права. Така ситуація збереглася до початку другого тисячоліття нашої ери.

У другому тисячолітті купцями створюються посередницькі суди. Вони виробляли певні вимоги до записів: хронологічний порядок записів, відсутність пропусків у бухгалтерських книгах між записами – кожна операція підтверджується документально. За часів Середньовіччя формуються два основні напрями обліку: проста бухгалтерія і камеральна.

Камеральна бухгалтерія базувалась на тому, що основними об'єктами обліку визнавалися:

- каса;
- очікувані надходження до каси;
- виплати з каси.

Реєстрації підлягали всі надходження і виплати грошових коштів, а доходи й витрати встановлювалися наперед. Проста бухгалтерія припускала облік майна (в тому числі і касу). При цьому доходи і витрати були для обліковців розрахунковими. Всі майнові рахунки велися за принципом дебет – кредит, але в інформаційну облікову систему ще не включалися рахунки власних коштів. В епоху Відродження прості відмітки римлян вже не задовольняли нових потреб торгівлі: у банках з'являються і вивчаються нові форми рахунків, до записів стали застосовуватися нові комбінації. Нові форми вперше знайшли застосування в італійських купців, оскільки Італія на той час була не тільки інтелектуальним центром, але і центром всесвітньої торгівлі. Необхідно зазначити, що в історії бухгалтерського обліку прийнято виділяти два основні періоди – долітературний і літературний. Перший період характеризується відсутністю навчальної літератури, другий – її наявністю. Розвитку бухгалтерії сприяв і великий винахід XV сторіччя – книгодрукування. Переходом до нового етапу обліку послужило виникнення подвійного (дебетово-кредитового) запису. Наукова розробка закону подвійного запису господарських операцій і різних способів його застосування виникла в середні віки. У 1494 р. систему подвійного запису описав учений-математик, францисканський чернець, Лука Пачолі. Інформація про подвійний запис міститься в одинадцятому трактаті «Про рахунки і записи» дев'ятого відділу твору «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції і відносини». Пізніше система отримує назву «староіталійської». Поява трактату лише на два роки відстає від відкриття Колумбом Америки. Таким чином, зміна епох в історії обліку збігається за часом з переходом Європи від Середньовіччя до Нового часу. Довгий час згадану працю вважали першою з таких, що описують подвійний запис, а Луку Пачолі – його винахідником. Сьогодні достовірно відомо, що перша книга, в якій описувалася система подвійного запису, це робота Бенедетто Котрульї «Про торгівлю і сучасного купця», написана від руки в 1458 р., але надрукована тільки в 1573 р. Тому книга Луки Пачолі визнається всіма істориками науки як перша друкована робота, що дала поштовх розвитку нової системи бухгалтерського обліку.

У трактаті «Про рахунки і записи» Лука Пачолі шляхом аналізу господарських операцій і вже існуючих способів ведення книг – меморіалу, журналу, Головної та інвентарної книг – описав закон подвійного запису і показав, що, ґрунтуючись на ньому, в будь-якому господарстві можна побудувати доцільну систему рахунків і книг. Проте існує

багато точок зору на питання, хто є дійсним автором одинадцятого трактату «Про рахунки і записи». Відомий італійський теоретик та історик Фабіо Беста назвав справжнього, на його думку, автора трактату – Трайло ді Канцеляріуса, який викладав подвійну бухгалтерію за венеціанським способом в одній із комерційних шкіл Венеції. Пачолі, на думку Ф. Бести, включив до складу «Суми» готовий конспект лекцій цього викладача. Два інші історики, Оллот Р. і Стевелінк Е., погоджуючись, в цілому, з думкою Беста, називають ім'я іншого викладача – ді Б'янчі. Можна припустити, що ні Трайло ді Канцеляріус, ані ді Б'янчі не були авторами староіталійської школи і не були авторами конспекту з бухгалтерського обліку, який взяв за основу для свого трактату Лука Пачолі. Ці фахівці-обліковці були просто викладачами, що викладали ази саме «староіталійської» венеціанської школи бухгалтерського обліку [4].

У праці Луки Пачолі (1494) термін «подвійний запис» відсутній. Вперше він згадується в працях Д. Тальенте (1525), однак природу виникнення цього терміна не обґрунтовано.

У дослідженнях науковців за тематикою історії виникнення та становлення рахівництва й облікової системи, зокрема у віднайдених облікових працях з часів Середньовіччя в Італії (А. Казанови (1558), А. ді Піетро (1586), Д. Москетті (1610), Л. Флорі (1636), Б. Вентурі (1655), Ф. Гаратті (1688)), Іспанії (П. Циргуелоса (1498), Марцинелі (1514), Д. дель Кастіло (1522), Г. Тейада (1546) та А. Роха (1565)), Німеччині (Г. Грамматеуса (1512), Й. Готліба (1531), С. Гессенса (1594), А. Гагера (1624)); Нідерландах (Я. Імпіна (1543), С. ван Стевіна (1605)), Франції (П. Савона (1567), М. Фюстела (1588), М. Дамма (1606), М. Тома (1631), І. Андре (1636)), Англії (Г'ю Олдкастла (1543), Дж. Шла (1553) і Дж. Веддінгтона (1567)) простежується те, що виникнення «подвійного запису» пов'язане з такими факторами:

- використанням в обліку двох видів записів – хронологічного та систематичного;
- реєстрацією двох рівнів облікової інформації: аналітичної та синтетичної;
- участю у господарській операції двох осіб: однієї, яка віддає, іншої, яка отримує.

У багатьох обґрунтуваннях домінує юридичний напрям розвитку теорії подвійного запису, який пройшов декілька етапів. На етапі становлення цієї теорії (доктрини) кожна господарську операцію розглядали як окремий юридичний акт, у якому одна особа щось отримує, а інша – видає. Обґрунтуванням цієї теорії є те, що подвійний запис стає засобом відображення взаємних прав та обов'язків, а подвійність правових відносин зумовлює і подвійність в облікових записах. В умовах невеликих господарств і торговельних організацій такі обґрунтування мали достатньо аргументований зміст.

Подальші стадії розвитку юридичного напрямку теорії подвійного запису пов'язують з німецькими вченими А. Шибє та К. Одерманом. Їхня позиція щодо подвійності відображення господарських операцій полягала у тому, що облік змін активу, пасиву та капіталу потрібно здійснювати за допомогою чотирьох груп рахунків: капіталу, матеріальних об'єктів, боргових документів та особових рахунків. Відповідно метод подвійного запису відображає рахунок, що отримує, на дебеті, а той, що передає, на кредиті. З ускладненням змісту фінансово-господарських процесів стало зрозуміло, що облікова юридична теорія не може повною мірою пояснити першооснов подвійного запису.

З поглибленням теоретико-дослідницьких опрацювань щодо природи подвійного запису, науковці, залежно від дотримання ними базових засад, розходились в поглядах на його зміст і функціональне призначення в системі бухгалтерського обліку. Щодо обґрунтування подвійного запису з методично-процедурного погляду, його змісту як основного елемента бухгалтерського обліку, аргументація залежала від того, який аспект господарських фактів превалював у поясненні цього методичного прийому (рис. 1).

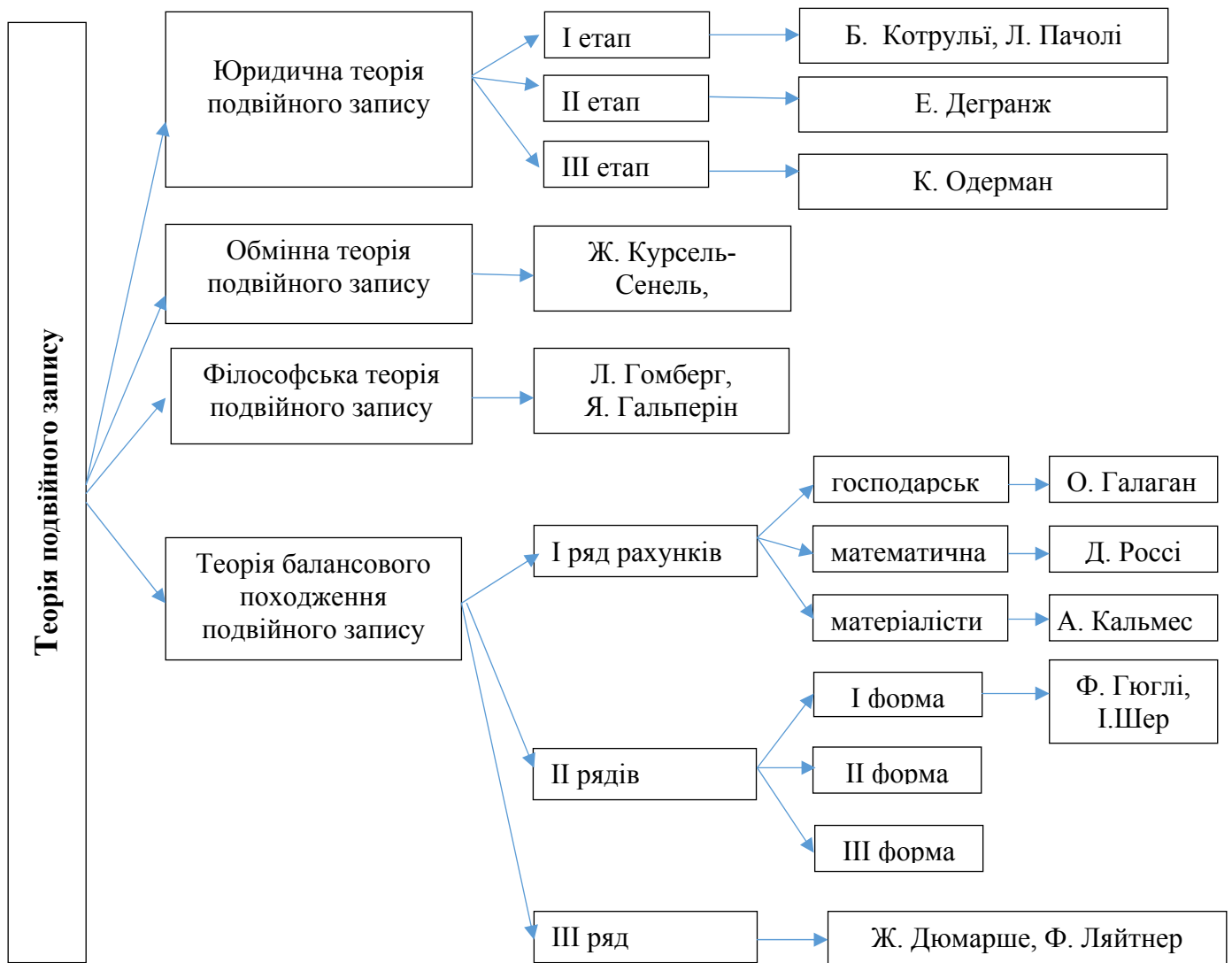

Рис. 1. Теорії подвійного запису [3].

Незважаючи на це, юридичну теорію й надалі розвивали такі вчені, як Д. Кардана (1539), Д. Манчіні (1540), А. Казанова (1588), Л. Флорі (1636), Ф. Вілла (1864) та ін. [3, с. 112]. Обмінну теорію подвійного запису започаткував Ж. Курсель-Сенель: «Наука, – писав він, – лише з допомогою досить витонченого відволікання виявляє тотожність законів, які керують підприємством».

В основу цих законів покладено обмін, який завжди передбачає дві операції: діючу та пасивну, що зумовлюють алгебраїчну рівність обмінних оборотів. Засновниками та прихильниками філософської теорії, яка певною мірою використовувала й ідеї обмінної теорії, були Л. Гомберг, Я. Гальперін та О. Галаган. На їхню думку, подвійний запис зумовлений причинно-наслідковими факторами відображення та констатації господарської діяльності. Дії посадових осіб завжди приводять до виникнення господарських подій, а ці дві категорії пов'язані між собою й одна без одної не виникають. При цьому облік виступає засобом відображення господарських подій (операцій) у їх причинній залежності, де одна подія є наслідком іншої, а інші – причиною першої. Тому в процесі реєстрації змісту господарської операції за принципом «причина – наслідок» на кожному рахунку відображається рух певних об'єктів обліку, їх надходження і видатки.

Прихильники теорії балансового походження подвійного відображення фактів господарської діяльності враховують такий момент: зміст методу подвійного запису на рахунках мотивується тим, що кожна господарська операція пов'язана з балансом, змінює його і відображається на дебеті одного та кредиті іншого рахунку у рівновеликих сумах [3].

Трактування подвійного запису в теоріях обліку наведено в табл. 1 [3].

Таблиця 1

Трактування подвійного запису в облікових теоріях

Теорія подвійного запису	Представники	Трактування
Юридична теорія подвійного запису	Л. Пачолі	Один рахунок (суб'єкт) одержує, через це винен, виникає поняття «дебет», другий видає, і за це надалі має отримати, виникає поняття «кредит»
	Е. Дегранж	Дебетується суб'єкт, який отримує, або об'єкт, що збільшується, кредитується суб'єкт, який видає, або об'єкт, що зменшується
Обмінна теорія	Ж. Курсель-Сенель	Обмін передбачає дві операції – діючу і пасивну; перша викликає необхідність кредитування рахунку, друга – його дебетування
Філософська теорія	Л. Гомберг	Подвійний запис зумовлений причинно-наслідковими факторами відображення та констатації господарської операції: запис на кредиті завжди є причиною, а запис на дебеті – наслідком
Балансова теорія	І. Шер, Ф. Гюглі	Кожна господарська операція, пов'язана з балансом, змінює його і відображається на дебеті одного та кредиті іншого рахунків у рівновеликих сумах

Після оприлюднення «Трактату про рахунки та записи» розвиток подвійної бухгалтерії відбувався швидкими темпами у розрізі різних облікових шкіл та теорій. Результатом праці вчених-обліковців та обліковців-практиків попередніх століть стало використання подвійного запису у бухгалтерському обліку до початку ХХІ століття. Проте були і дотепер продовжуються спроби знайти більш досконалий спосіб запису облікових даних, який має прийти на зміну диграфічній бухгалтерії. У ХІХ столітті розробкою «потрійної» бухгалтерії займався Ф.В. Єзерський, свою теорію він виклав у «Теорії торгового рахівництва за новою схемою».

«Потрійною» ця форма називається тому що:

1) передбачає три паралелі: запис (хронологічний), облік (систематичний), звіт (зведений);

2) реєстрація фактів господарської діяльності здійснюється за трьома групувальними сукупностями: надходження, видаток, залишок;

3) для реєстрації використовуються три види документів: первинні, Журнал (Книга обліку), Звіт;

4) в обліку використовуються три рахунки: «Цінності», «Каса» та «Капітал». Проте така форма рахівництва не набула широкого розповсюдження.

У 1962 році Ховард П. Джонсон запропонував власний варіант «потрійної» бухгалтерії, призначений для розмежування даних фінансового та податкового обліку. Вчений запропонував додати третю графу в журнал обліку господарських операцій для обчислення оподаткованого доходу. У 1972 році японський вчений Ю. Ідзірі запропонував інтегрувати бухгалтерський облік та фінансовий аналіз, для цього він

розробив власну систему додаткових рахунків та розширив форму подвійного бухгалтерського запису до потрійної. У працях вітчизняних вчених система потрійного відображення фактів господарського життя знаходить своє відображення у праці С. Ф. Легенчука та К. П. Боримської.

Вченими пропонується виділяти статичну, динамічну та каталактичну моделі рахунків бухгалтерського обліку, на їх підставі складається баланс, що включає розширений перелік об'єктів, що, на думку вчених, дозволяє зробити баланс більш інформативним для прийняття рішень. Дослідження європейсько-японський досвіду розвитку матричної системи обліку, дозволило стверджувати, що останніми здобутками вчених у цьому напрямі є напрацювання О. І. Колваха.

Вчений запропонував новаторський підхід ситуаційного матричного моделювання бухгалтерського обліку, який компактно описує обліковий процес:

1) первинним обліковим записам – проводкам і журналу операцій, який формується на їх основі, ставляться у відповідність їх еквівалентні образи у вигляді матриць;

2) операціям з перетворення первинних даних у балансові звіти ставляться у відповідність їх еквіваленти в системі операцій матричної алгебри;

3) в'язок вхідних і вихідних сальдо встановлюється за допомогою основного рівняння бухгалтерського обліку в матричній формі;

4) перетворення основного рівняння за допомогою операцій матричної алгебри дають змогу знайти формули для вирішення завдання формування балансових звітів у системі матричної алгебри;

5) ці матричні формули і є еквівалентами зв'язків показників, представлених у відповідних таблицях балансових звітів, у будь-якій системі фінансового обліку, що ґрунтується на методі подвійного запису [2].

Висновки. Отже з середини минулого тисячоріччя подвійний запис, як метод обліку, при якому кожна господарська операція викликає зміну як мінімум в двох об'єктах обліку, відображених на відповідних бухгалтерських рахунках перетворив весь бухгалтерський облік на струнку систему, що полегшує контроль як за збереженням цінностей, так і за управлінням ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутинець Т.А. Облік в реальному житті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://C:/Users/Admin/Downloads/72388-151713-1-PB%20\(2\).pdf](http://C:/Users/Admin/Downloads/72388-151713-1-PB%20(2).pdf)
2. Кулик В. А. Рахунки та подвійний запис в умовах використання інформаційних технологій/Кулик В.А.// Scientific Journal «ScienceRise»- 2014. - №3/2(3). – С. 89-93
3. Лемішовська О. С. Історичний огляд теорій подвійного запису [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25264/1/28-201-207.pdf>
4. Шайкан А.В. Виникнення подвійного запису – міфи і реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://C:/Users/Admin/Downloads/Na_2012_2_9%20\(4\).pdf](http://C:/Users/Admin/Downloads/Na_2012_2_9%20(4).pdf)

АННОТАЦІЯ

ДВОЙНАЯ ЗАПИСЬ В ТЕОРЕТИЧЕСКИ-ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Согласно методологии современных экономических условий, система учета и отчетности призвана производить объективную информацию о финансово-имущественном состоянии и эффективности деятельности предприятия, поскольку она объективно выступает источником принятия различных управленческих тактических и стратегических решений. Важность объективности информации, зависящей от обоснованности методологической основы сложившейся учетной модели, предопределяет использование всех элементов научного познания процесса исторического развития системы бухгалтерского учета и основных составляющих ее метода, прежде всего метода двойной записи.

Данная статья посвящена вопросам истории развития бухгалтерского учета. Исследованы разноверсионные толкования возникновения, становления и эволюции двойной записи в бухгалтерском учете, его позиционирования в учетных теориях.

Ключевые слова: история, двойная запись, учетные теории, метод, двойная бухгалтерия.

SUMMARY**DOUBLE ENTRY IN THEORETICAL AND HISTORICAL ASPECTS**

According to the methodology of modern economic conditions, the system of accounting and reporting is designed to produce objective information about the financial and property status and efficiency of the business entity, since it objectively serves as a source of adoption of a variety of managerial tactical and strategic decisions. The importance of objective information, which depends on the methodological basis validity of the fully-formed accounting model, predetermines the usage of all elements of scientific cognition process of the accounting system historical development and the main components of its method, primarily the method of double entry.

This article is devoted to issues of the history of accounting development. Different interpretations concerning the emergence, formation and evolution of double entry in accounting, its positioning in accounting theories have been investigated.

Key-words: *history, double entry, accounting theories, method, double accounting*

УДК 336.71

**КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВА СТАБІЛЬНОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ**

ГЛАДИНЕЦЬ Н. Ю., ШКЕЛЕБЕЙ В. В.

Мукачівський державний університет

У статті проаналізовано роль банківського капіталу в забезпеченні стабільності функціонування економіки. Обґрунтовано, що для того, щоб успішно протистояти зовнішнім загрозам, банківська установа повинна мати достатній рівень капіталу. Він слугуватиме своєрідним буфером надійності та забезпечить комерційний банк від можливих фінансових потрясінь. Якісно та в достатній мірі сформована капітальна база дозволяє банкам покривати ризики від проведення банківських операцій та підтримувати їх фінансову стійкість.

Мета полягає у дослідженні стану капіталізації банківської системи як основи стабільності національної економіки та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу нарощування сукупного капіталу банківської системи.

Аналізуються тенденції розвитку банківської системи упродовж останніх років. Встановлено, що низький рівень капіталізації банків і став одним із домінуючих чинників дестабілізації як банківського сектору зокрема, так і економіки в цілому. Через недостатній рівень капіталу багато банків не змогли вчасно зреагувати на ризики, що і призвело до погіршення їх фінансового стану та масового банкрутства.

Проаналізовано систему економічних нормативів, розроблених Національним банком України з метою регулювання діяльності банків в цілому та банківського капіталу зокрема. Встановлено, що сума регулятивного капіталу банківського сектору України має тенденцію до зменшення. Це пов'язане із масовим банкрутством комерційних банків та виведенням їх з ринку. Розглянуто заходи, які вживає НБУ для визначення додаткових потреб банків у капіталі, зокрема проведення регулярного діагностичного обстеження банків.

Визначено основні шляхи капіталізації банків, які сприятимуть стабільності банківського сектору, зокрема: використання джерел залучення коштів недепозитного походження на зовнішніх та внутрішніх ринках капіталу; забезпечення достатнього рівня покриття капіталом ризиків відносно профілю діяльності банку; підвищення рівня капіталу банку за рахунок випуску нових акцій та внесків власників банку; удосконалення оподаткування банків, зменшення податкового тиску на банки з метою прискорення їхньої капіталізації і збільшення обсягів кредитування реального сектору; удосконалення діяльності валютного і підвищення ролі фондового ринку.

Ключові слова: *банк, банківська система, капітал, капіталізація, стабільність, фінансова стійкість, економічний розвиток.*

Упродовж останніх років спостерігається посилення впливу банків на розвиток реального сектору економіки, а відтак і на економічний розвиток країни загалом. Комерційні банки, забезпечуючи перелив грошових коштів та їх перерозподіл, регулюючи